

Леся ГОЛОМІДОВА,
м. Ужгород

ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВЕЛИ «ГРІДЖІЯ» РОБЕРТА МУЗІЛЯ

У статті зроблено спробу проаналізувати особливості жанрової структури новели «Гріджія» Р. Музіля. Розглянуто домінантні стилістичні прийоми, характерні для поезики австрійського письменника.

Ключові слова: жанрова система, стилістичні фігури, символ, символізм, екзистенціалізм.

Holomidova L. Genre-Stylistic Peculiarities of the Short Story «Grigia» by Robert Musil. This article describes the genre structure of R. Musil's short story «Grigia». Prevailing stylistic approaches typical for the poetry of the Austrian writer have been analysed.

Key words: genre system, stylistic figures, symbol, existentialism.

Голомидова Л. Жанрово-стилистические особенности новеллы «Гриджиа» Роберта Музиля. В статье сделана попытка проанализировать особенности жанровой структуры новеллы «Гриджиа» Р. Музиля. Рассмотрены доминантные стилистические приемы, характерные для поэтики австрийского писателя.

Ключевые слова: жанровая система, стилистические фигуры, символ, символизм, экзистенциализм.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток австрійського письменства припав на кінець ХІХ – початок ХХ століть. Це позначилося на появі нових літературних напрямів і течій, пов'язаних з діяльністю знакових майстрів слова. Особливого розквіту набули такі малі епічні жанри, як оповідання та новела [4, 1]. Саме до них була прикута увага багатьох письменників, які жили й творили у ХХ ст. У творчості А. Шніцлера, Ф. Кафки, Й. Рота, Ф. Т. Чокора, І. Айхінгер, І. Бахманн, Т. Бернгарда проступає самотність жанрова система.

У розробці малих літературних жанрів вагомий вклад належить Роберту Музілю – автору циклу новел «Об'єднання» (1911), «Три жінки» (1924), п'єси «Мрійники» і «Вінценц і подруга впливових чоловіків», есе «Математична людина», невеликого роману «Сум'яття вихованця Тьорлеса» та незакінченого роману «Людина без властивостей».

За сучасних умов спостерігається підвищена концентрація уваги з боку літературознавців Західної Європи, Росії та України на осмисленні художніх явищ, які притаманні для малої прози представників німецькомовного письменства. Звідси – потреба всебічного вивчення творчості Р. Музіля в контексті розвитку австрійської літератури першої половини ХХ ст.

Аналіз досліджень. Життєвий та творчий шлях Р. Музіля став об'єктом літературознавчих досліджень таких учених, як Карл Коріно, Вальтер Фанта, Адольф Фрізе, Крістіан Булманн, Томас Пекар. У російському літературознавстві музілезнавство репрезентують праці А. Карельського, А. Белобратова, Д. Давліанідзе. В Україні літературна спадщина австрійського майстра слова тривалий час була предметом вивчення лише окремих германістів. З-поміж них доцільно виокремити імена Дмитра Затонського та Івана Зимомрі. Важливо, що низка творів Р.Музіля («Людина без властивостей», «Сум'яття вихованця Тьорлеса») наближені до українського реципієнта завдяки перекладам Ю. Прохаська та О. Логвиненка.

Мета статті – аналіз жанрової системи збірки новел «Три жінки» Р. Музіля, у першу чергу, з проекцією на визначення стилістичних особливостей новели «Гріджія». Для досягнення даної мети було визначено наступні завдання: а) вивчити та систематизувати наукові дослідження щодо творчості Р. Музіля; б) висвітлити особливості жанрової структури новели «Гріджія»; визначити домінантні стилістичні прийоми, притаманні поетиці прози Р. Музіля.

Виклад основного матеріалу. До збірки «Три жінки» («Drei Frauen») Р. Музіля увійшли три новели – «Гріджія» («Grigia»), «Португалка» («Portugiesin»), «Тонка» («Tonka»). Примітно, що кожна з них вийшла друком як окремий твір упродовж 1921 – 1923 рр. Під загальною назвою «Три жінки» вони були опубліковані берлінським видавництвом «Е. Ровольт» 1924 року. Завдяки повторному виданню збірки у 1952 р. у популярній серії «rororo-Taschenbuch» названого видавництва новелістика Р. Музіля знайшла помітний успіх у післявоєнного читача. Важлива деталь: твори, які раніше вважались другорядними у творчості митця, перекладаються та видаються частіше, ніж інші книжки Р. Музіля.

Новела «Гріджія» Р. Музіля написана у відповідності до канонів даного літературного жанру. Реципієнт відчуває тут наявність строгої та згорненої композиції з яскраво вираженим кульмінаційним пунктом дії та зведенням до мінімуму кількості персонажів, які потрапляють у незвичайні життєві обставини. Незважаючи на дотри-

мання відповідної конструкції жанру, твори Р. Музіля не наповнені сюжетними пристрастями, незабутніми кульмінаціями чи несподіваними розв'язками. Натомість їм властива символічність, а також комбінування автором звичних подій з нереальним змістом. У свою чергу, він поєднується з міфологічними картинами. Можна поділяти твердження А. Карельського про те, що, попри складність сприйняття творів Р. Музіля, художні моделі австрійського автора можуть стати справжнім відкриттям для вдумливого реципієнта [6, 3]. Як показав аналіз збірки малої прози «Три жінки», її творець є майстром психологічного аналізу, спостережливим аналітиком сучасного йому світу та людської свідомості.

Сюжет новели простий та динамічний. Проте він містить у собі переломний момент ситуаційної та психологічної несподіванки. Характерну особливість, яка споріднює три новели збірки, визначають символічна загадковість та дивовижність. Усе це робить їх неповторними та не схожими на інші зразки творчості Р. Музіля. На думку А. Карельського, збірка «Три жінки» ознаменувала перехід у творчості австрійського автора від камерності та штучної глибини, що простежувалась у попередніх творах («Сум'яття вихованця Тьорлесса», «Математична людина», «Мрійники»), до панорамності й справжньої глибини. Вона проступає також у його монументальному романі «Людина без властивостей» [6, 21].

Кожна з новел названа іменем головної героїні, яка відіграє роль застережливого символу трагедії для її партнера: «Grigia, die Portugiesin und Tonka – Bäuerin, Aristokratin und Verkäuferin – sind drei Frauen, die als fremd-vertraute Wesen den ihnen verbundenen Männern zum Schicksal werden» [7, 56] / «Гріджія, Португалка і Тонка – селянка, аристократка та продавчиня – три жінки, чужі і водночас такі рідні створіння стали долею для чоловіків, пов'язаних з ними». Примітний факт: Р. Музіль, висуваючи на перший план жіночі образи, зосереджується водночас на розкритті внутрішнього світу чоловіків [6, 349]. Відтак можна дійти висновку: через трагізм трьох жінок автор показує життєві випробування трьох чоловіків.

Чільне місце у малій прозі Р. Музіля відведено темі людських стосунків, кохання, релігії, міфології, боротьби, бюргерства. Письменника цікавлять зрушення у внутрішньому світі людини. Він вказує на трагедію особистості через психологічний конфлікт, який виникає в її свідомості.

Світоглядні позиції Р. Музіля суголосні філософії екзистенціалізму. В її центрі – людина, яка зовнішньо і внутрішньо повинна впоратись з тягарем долі.

Так, у новелі «Гріджія» замальовуються події з максимальною точністю та виразністю деталей, спостережень. Письменник моделює світ своїх героїв на реальній життєвій основі. Ця майстерність автора свідчить про особливе розуміння внутрішнього мікросвіту людини. Складається враження, що твір «Гріджія» у певній мірі несе в собі автобіографічні елементи. Адже відомо, що Р. Музіль брав безпосередню участь у Першій світовій війні як ад'ютант на італійському фронті.

Проблематика людських стосунків, а саме взаємин між чоловіком та жінкою, дала можливість автору створити майстерно довершену новелу «Гріджія». Трагічна доля головних героїв Гомо та Гріджії не залишає байдужим реципієнта. В основі сюжету – психологічний конфлікт, що розгортається унаслідок зіткнення різних моделей світосприйняття. Гомо – носій цивілізаційного поступу. Натомість Гріджія – селянка Лене Марії Ленці, яку Гомо назвав ім'ям її корови. Їхні почуття піддаються випробуванню долі, що несе з собою трагічний кінець. Значна відчуженість лежить поміж чоловіком та жінкою; у цій напруженості виказується мистецький хист Р. Музіля [7, 115].

Образно символічним компонентом новели, що має знаковий характер, виступає ідея «*нового буття*». Уже на початку твору неважко здогадатись, що Гомо перебуває у кризовій ситуації. Вихід з неї вимагає змін.

Початок новели подібний до афоризму чи сентенції, який пророкує трагічний кінець для головного героя: «*Es gibt im Leben eine Zeit, wo es sich auffallend verlangsamt, als zögerte es weiter zugehen oder wollte seine Richtung ändern. Es mag sein, daß einem in dieser Zeit leichter ein Unglück zustößt*» [6, 39] / «У житті настає час, коли воно різко сповільнюється, ніби вирішує, чи йти йому далі, чи то хоче змінити свій напрям. Може трапитись, що хтось у такий час зіштовхнеться з нещастям» (переклад – Л. Г.).

Таким вступом автор показує двозначність твору. Вона полягає у виборі між «реальним» та «раціональним». Новела «Гріджія» побудована на принципі подвійного бачення, перевтілюючи специфічні життєві явища головних героїв у всезагальні. Наприклад, ім'я Гомо (Homo) (від лат. «Людина») можна розглядати як фігуру взаємообміну. Йдеться про уявну особу, представлену письменником у тканині художнього твору на рівні застережливого знаку. Адже кожна людина може опинитись у цій ролі.

Особливий колорит новелістики Р. Музіля проступає у стилістичній конструкції твору. Він сповнений символами, які посідають центральне місце в новелах збірки «Три жінки». Р. Музіль продемонстрував необмежені можливості жанру новели щодо створення характерів. Для цього він застосовував різноманітні стилістичні засоби.

Уже з перших сторінок реципієнт зіштовхується з прийомом замовчування. Останній дає змогу розкрити приховані можливості тексту. Відтак читач повинен додумати певні деталі, які стосуються участі Гомо в експедиції у той час, коли він повинен поїхати зі своєю дружиною та хворим сином на курортне лікування. Хоча він і кохає свою дружину, йому здається, що така подорож надовго відірве його від нього самого. Автор порівнює цей шлюб з кинутим у воду каменем, який відштовхує їх один від одного: «...er hatte sie sehr geliebt und liebte sie noch sehr, aber diese Liebe war durch das Kind trennbar geworden, wie ein Stein, in den Wasser geschickt ist, das ihn immer weiter auseinander treibt» [6, 39].

Як символ «іншого буття» – на противагу буденності подружнього життя – приходить лист від пана Моцарта Амадео Гоффінгота, який став переломним моментом у новелі. Прізвище Гоффінгота (нім. Hoffnung – надія, Gott – бог) можна розглядати крізь призму релігії, оскільки наділене певними рисами стосовно релігії. Проте у творі воно використано в контексті ірраціонального або утопії. Слід відзначити, що ім'я Амадео (лат. – люби Бога) так само використано з певною символічною метою. Вона передбачає подальшу проблематику твору: кохання. Зважаючи на доленосні символи, Гомо вирушає в дорогу.

Гомо бере участь в експедиції по розробці старих венеціанських золоторудників у Ферзенській долині. Опинившись у світі гірського альпійського поселення, серед селян, які зовсім не схожі на людей світу цивілізації, герой новели раптово відчуває нагоду вибудувати «нове життя». Розкішні гірські пейзажі, архаїчний побут мешканців поселення, навіть напрочуд дивний діалект, яким спілкувались місцеві, – усе це заповонило душу головного героя й відтінило його минуле.

Текст новели – не багатий на факти. Загалом це нетипове для творів Р. Музіля. Вони, як правило, відточені до блиску, до афористичності, створюючи тло для художньої структури [3, 6]. Повільна зміна місця подій розділяє новелу на низку інцидентів з відповідними розповідними фазами. У центрі твору – перебування Гомо у гірському поселенні, куди раптово ввірвались багаті чоловіки експедиції. Вони порушили усталений спосіб життя місцевого населення. Учасники експедиції втілюють у собі маскулітні образи, які ототожнюються з богами. Вони дають жителям села можливість заробити, а відтак – трансформувати своє буття: «Sie schütteten Geld unter die Leute und walteten wie Götter. Sie beschäftigten alle Welt, Männer und Frauen» [6, 42]. Чоловічий образ уособлює у творі світ цивілізації. Проте музілівська утопія «нового буття» підготувала для головного героя випробування невірністю, звабливістю в образі тутешньої простої, як нерукотворна природа місцевого

краю, селянки Гріджії. Для Гомо Гріджія – це не стільки реальна жінка, як невід’ємна частина нової атмосфери реальності та легендарності, які майстерно об’єднав Р. Музіль у сюжеті твору «Гріджія».

Знайомство Гомо з Гріджією несе з собою не тільки зміни в його житті, але й у його мисленні. Автор показує, наскільки мінливою може бути людина, потрапивши в незвичні для неї обставини. Цей момент перелому настав не відразу. Автор крок за кроком підводить уявного реципієнта до нього, ніби готуючи підґрунтя для зустрічі з Гріджією. Гомо навчився розуміти тутешніх жінок, жартувати та фліртувати з ними. Тільки на цій фазі зав’язались стосунки Гомо та Гріджії: «Sie gaben ihm aber kein neues, von Glück ehrgeizig und erdfest gewordenes Ich, sondern sie siedelten nur so in zusammenhanglos schönen Flecken im Luftriß seines Körpers. Homo fühlte an irgendetwas, daß er bald sterben werde, er wußte bloß noch nicht, wie oder wann. Sein altes Leben war kraftlos geworden...» [6, 56]. Після цього він припиняє відповідати на листи дружини.

Отримавши ілюзію «іншого буття», Гомо усвідомив: такі стосунки не мають майбутнього. Він відчуває навіть наближення своєї смерті: «Homo fühlte an irgend etwas, daß er bald sterben werde, er wußte bloß noch nicht, wie oder wann. Sein altes Leben war kraftlos geworden; es wurde wie ein Schmetterling, der gegen den Herbst zu immer schwächer wird» [6, 56].

Незважаючи на зраду, єдине, що намагається зберегти Гомо зі свого минулого життя, – це любов до дружини. Р. Музіль пропонує читачам парадокс «випробування невірністю», який він намагався представити у новелі «Здійснення кохання». Але там він не набув форми безвиході. У «Гріджії» авантюрна любов призводить до трагічного моменту розв’язки – смерті Гомо та Гріджії в штольні. Наближаючи трагічне закінчення новели, автор використовує метафори – провісники смерті: «Friedhofskränzen», «zwei Dutzend Nachtigallen», «mit der Sense wie der leibhaftige Tod», «giftgrünen Bärten». Навіть сама Гріджія являє собою символ смерті. Сигнали трагічного кінця знаходимо у творі у певній послідовності. Автор наче застерігає від неминучості трагедії, проте Гомо не реагує на жоден, оскільки в «його» світі вони не мають жодного значення. Ось – ілюстрація: «Einmal hatte Homo ein böses Zeichen. Die Gamaschen waren ihm aufgegangen, er stand an einem Zaun und wickelte sie neu, als eine vorübergehende Bäurin im freundlich sagte: ‚Lass er die Strümpf doch unten, es wird ja bald Nacht. Das war in der Nähe von Grigias Hof» [6, 58]. Гомо продовжує бачитись з Гріджією, попри усі знаки-попередження. Усамітнившись у штольні в горах, вони більше не повернулись: «Es war ein Ausweg. Aber er war in diesem Augenblick vielleicht schon zu schwach, um ins Leben zurückzukehren, wollte nicht oder war

ohnmächtig geworden. Zur gleichen Stunde gab, da man die Erfolglosigkeit aller Anstrengungen und die Vergeblichkeit des Unternehmens einsah, Mozart Amadeo Hoffingott unten die Befehle zum Abbruch der Arbeit»[6, 61].

Аналіз новели «Гріджія» Р. Музіля дає підстави дійти висновку: новелістиці Р. Музіля властиві точні та виразні характеристики героїв. При цьому сюжетна лінія покликана передусім спонукати читача до роздумів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белобратов А. В. Роберт Музиль. Метод и роман / А. В. Белобратов. – Л. : Изд-во Ленинградского у-та, 1990. – 160 с.
2. Затонський Д. Чи існує австрійська література? / Д. Затонський // Д. Затонський. Шлях через ХХ століття. Статті про німецькомовні літератури. – К. : Дніпро, 1978. – С. 236–255.
3. Зарубежная литература ХХ века (1917 – 1945). Хрестоматія. Учебное пособие для студентов пед. институтов / [сост.: Н. П. Михальская, Т. Н. Храновицкая, В. А. Луков]. – М. : Просвещение, 1986. – 400 с.
4. Зимомря І. Австрійська мала проза ХХ століття : художня світобудова / І. Зимомря. – Дрогобич-Тернопіль : Посвіт, 2011. – 396 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. – К. : Академія, 2007. – 752 с.
6. Музиль Р. Избранное : сборник / Роберт Музиль. – М. : Прогресс, 1980. – 398 с.
7. Drei Frauen, Im Anhang : Autobiografisches aus dem Nachlass sowie ein Nachwort von Adolf Frise. – Reinbek bei Hamburg, 2007. – 160 s.
8. Franz Theodor Csokor. Einführung. Die österreichische Novelle. Hausbuch der unvergänglichen Prosa «Die schönsten Erzählungen aus Österreich». – Wien : Verlag Kurt Desch, 1958. – S. 7–13.
9. Schmitz M. Frau ohne Eigenschaften. Die Konstruktion von Liebe in Robert Musils Novelle «Grigia» / Michael Schmitz // Musil-Forum. Studien zur Literatur der klassischen Moderne. – Berlin, 2007. – Nr. 29 (2005/06). – S. 57–77.

Статтю подано до редакції 14.10.2013 р.